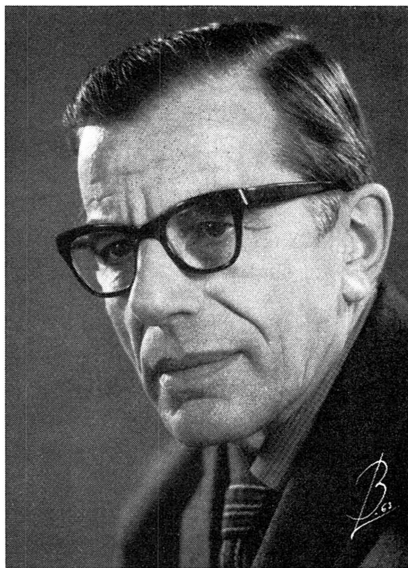

De nya medaljörerna

Vid sitt årsmöte i Upplands Väsby 16 juni 1963 tilldelade Upplands fornminnesförening sin förtjänstmedalj konservator *Sven Carlsson*, Gimo, och yrkeslärare *Hugo Sabel*, Upplands Väsby. Här nedan teckna de medaljerade drag ur sin verksamhet inom den uppländska kulturminnesvården.

SVEN CARLSSON

Mitt barndomshem är Dyvlinge i Ekeby socken, där jag som son till lantbrukare A. G. Carlsson och hans maka, f. Lundgren, föddes 30 jan. 1905. Vad jag nu sagt må anses vara början på en vänlig uppmaning från Upplands fornminnesförening att för årsboken Uppland berätta något om mig själv. Även om jag till äventyrs skulle ha skenet emot

mig, finner jag det inte odelat angenämt att tillmötesgå en sådan önskan. Men ombedd får jag väl ändå försöka, ehuru det på intet sätt uppväger den utmärkelse jag detta år fick mottaga.

Det har berättats mig att innan dopet skedde hade min farmor ett bestyr. Hon såg noga till att huskatten inte gick under den stol där jag vilade i min korgbädd. Kom katten under bädden, kunde den som låg där bli »i syne» — få förmågan att se för andra förborgade ting och sådant var inte bra. Men hur det var blev jag nog ändå »i syne» fast inte på det sätt gumman farmor menade. Men en tidigt visad förmåga att med penna och pensel forma bilder har bl. a. med seende att skaffa. I småskolan tyckte jag att fredagarna var bäst för då hade vi teckning. Att barn ritar gubbar är inget ovanligt och går över så småningom. Men fortsätter intresset och är det enda man vill syssla med, blir man ett bekymmer för sina föräldrar. Är man därtill självskriven att träda i faderns fotspår, är det än värre. Jag kunde inte förmås att visa något större intresse för jordbruksarbete. För mig var ej heller tänkbart att få en utbildning dit anlagen pekade. Far hade ingen högre tanke om »artister och löst folk». Men jag ville bort från »jorden» och ett försök att bli folkskollärare strandade på matematiken. Jag kunde rita gubbar men inte räkna, sade en min lärare och detta var allt för sant.

Sommaren 1927 inträffade en händelse, som blev avgörande för min framtid. Ekeby sockenkyrka skulle restaureras och arbetet hade lämnats till konstnären och konservatorn John Österlund i Uppsala. Han behövde en »hantlangare» och Ture Thomander, dåvarande kyrkoherden i Ekeby, som väl kände sina sockenbor, kom väl att tänka på mig. Jag blev kallad fram till kyrkan och fick för första gången sammanträffa med en riktig konstnär. Det var spännande. Jag minns ännu Österlunds roade blick i de bruna ögonen och leendet i det svarta skägget. Men antagen blev jag.

När kyrkan vid jultiden stod färdig, undrade Österlund om jag hade lust att fortsätta i yrket och få bli hans elev. Jag slog till och det har jag inte ångrat. Nu följde givande år, ty Österlund var inte bara en allmänt händig yrkesman utan ägde även en betydande humanistisk bildning. Jag fick kunskaper i konst-, stil- och kulturhistoria, allt i högsta grad nödvändigt för det yrke jag höll på att lära. Genom det stora modellarbetet av slottet Tre Kronor, som Österlund höll på med för Stockholms stadsmuseum på 1930-talet och där jag fick vara hans medhjälpare, lärde jag mig en hel del om arkitektur. Men det var livligt även på restaureringsfronten. I den ena kyrkan efter den andra

blev det arbetsuppgifter. Jag kan här inte gå in på allt vi hunno med från 1927 till 1949. Något bör jag ändå kanske nämna om överraskande fynd och sällsamma öden för kyrkliga inventarier. Så t. ex. det mäktiga triumfkrucifixet i Roslagsbro med sin mandorla och trabesbjälke. Kristusbilden, mandorlan och tvärarmarna till korset fann vi ovanpå valven, men corpus, längdarmen, stod ej att finna. Slutligen blevo vi uppmärksammade på det som skulle ge lösningen. Någon i närheten av kyrkan hade en inhägnad för höns och där var lagd en planka för pulorna att promenera på upp till en glugg på väggen. Vi konstaterade till vår häpnad att »plankan» var corpus till krucifixet! I triumf fick den bäras tillbaka till kyrkan. »Stegen», som man dess bättre spikat på baksidan, avlägsnades, andra reparationer utfördes och nu anar väl ingen något om det förflytna. Nämnas må även dörren mellan vapenhuset och kyrkorummet i Roslagsbro. Dörren hade varit spilta i ett stall och nyckeln till låset fanns hos konstnären Anton Genberg i Stockholm. Framsidan på altarringen i Hökhuvud, hade i många år suttit uppspikad på en uthusvägg ute i socknen. Den elegant svängda altarringen i Vittinge hade en bonde köpt på auktion för att använda som balkongräcke hemma vid gården sedan de gamla inventarierna vräcks ut på 1890-talet. En glädjedag var när jag i Sala landsförsamlings kyrka med min lilla hammare hade turen att återfinna Albertus Pictors signatur.

Så kom kriget 1939 och det blev stillestånd på den kyrkliga restaureringsfronten. Men under några år på 1940-talet hade jag glädjen att samarbeta med intendenten vid Upplandsmuseet Nils Ålenius. Han utförde på sitt sätt ett räddningsarbete inom den uppländska allmogekulturen genom att hjälpa landskapets hembygdsföreningar med inventeringar och ordnande av sockenmuseer. Oftast sammanfördes byggnader från olika håll till en gårdsenhet och det blev min uppgift att ta hand om det bohag, som nu i rätt miljö skulle ge en bild av gårdens liv i gången tid. Mycket fanns bevarat endast som fragment, särskilt vägg- och takmålningar. I form av rekonstruktioner sökte vi då att exempelvis i en manbyggnads olika rum ge en slags syntes av den färgglädje, som strålat från gårdarnas väggar, då de en gång varit levande hem. Vi — min hustru var oftast med ute i bygderna — ha så många angenäma minnen från denna tid då jag genom omständigheterna mera odelat fick ägna mig åt den gamla folkliga konsten! Så kom freden och kyrkorna blev åter de huvudsakliga arbetsplatserna. Under arbetet med Torsåker 1949 slöts ett slags ring för mig. Ture Thomander, som en

gång »upptäckt» mig, var nu kyrkoherde här och John Österlund, min lärare, skulle efter detta dra sig tillbaka, överlämnande åt mig att fortsätta på egen hand.

Den första kyrka jag med Riksantikvarieämbetets tillstånd fick restaurera var Hållnäs. De kalkmålningar kyrkan hade knackades fram under en ordinär överkalkning. Sedermera fick jag om hand kyrkor, vilka restaurerats under senare delen av 1800-talet. Därvid kom jag i beröring med den speciella teknik den tidens restauratörer använt sig av vid kalkmålningarnas behandling. Att här i detalj gå in på deras förfarings-sätt skulle bli för omständligt. I korthet arbetade de så, att de helt målade om genom en över hela ytan anbringad ytterst tunn överkalkning (i ett av mig känt fall har limfärg använts, Vänge). Ville man nu blottlägga själva originalmålningen, omöjliggjordes detta genom den tunna överkalkningen, som ej gick att spjälka på vanligt sätt. Jag hade vaga uppgifter om en användning av lim i sådana fall men inget stöd av praktisk tillämpning. Jag utarbetade då en egen metod och utan denna skulle exempelvis målningarna i Upplands-Tuna och Morkarla inte »sett dagen» på nytt. Här hade man nämligen praktiserat sättet med tunn överkalkning men ej målat med följsamhet av ursprunglig bild utan gjort en helt ny dekor i »1800-talsmedeltid». Har en restauratör varit noggrann med följsamheten av originalmålning, göres inte alltid försök att avlägsna hans hårda restaureringar utan målningen rengöres i befintligt skick.

Till sist några personliga reflexioner kring den debatt om kyrko-restaureringar, som på konferenser och i press förts i senare tid. Våra fornvårdande myndigheter ha anklagats för att tillåta imålningar och kompletteringar i kyrklig konst, som skulle vara ett otillbörligt intrång på en annan människas konstnärliga verk. Man kan inte undlåta att göra den reflexionen att »tomma tunnor bullra mest». Anklagelserna vittnar om en mycket begränsad erfarenhet såväl på vidden som djupet. Att dessutom använda restauratörerna från 1700- och 1800-talen som slagträn i debatten är ju helt horribelt eftersom dessa utgingo från helt andra premisser än vi. Men man kan ju aldrig komma ifrån att, hur strikt konserverande en åtgärd än är, blir det ett slags ingrepp i en annan människas verk. Och vad de påtalade imålningarna beträffar, har jag aldrig varit med om att den kulturhistoriska kontrollant man alltid konsulterar då det gäller retuscher gått med på något, som inte varit alldeles nödvändigt för att eliminera en av alla parter påtalad störande effekt. Dessutom »märkas» ju imålningar i vår tid och färgerna, åt-

minstone då det gäller kalkmålningar, innehålla så svaga bindemedel att de lätt kunna avlägsnas. Att de personer, som representera fornvården, gjort restaureringarna både principiösa och kompromissfyllda är min erfarenhet. Och jag tror inte att vi tillsammans gjort sådana ingrepp i något av »de store gamles verk» att inte mästaren skulle nickat bifall från sin himmel.

Sven Carlsson

HUGO SABEL

I det följande skall jag försöka beskriva de intressen, som gör att en man ibland blir bedömd som »bakåtsträvaren, som sätter käppar i hjulet för utvecklingen» och ibland blir berömd för »initiativkraft och offrande av all fritid för sin hembygds kulturvård».

Jag är utrustad med en god portion nyfikenhet, en nyfikenhet som starkast är riktad mot de naturvetenskapliga och etnografiska områdena. Detta har medfört att min iakttagelseförmåga fått god träning och varit till stor hjälp vid sökandet efter spår av våra förfäders liv. Hur långt tillbaka känslan för arvet från fordom varit levande hos mig, vet jag ej, men för »mitt inre öga» ser jag ännu klart två bilder ur min skoltids historiebok, den ena visande en stenålderskvinnna, som mal säd, och den andra visande en runsten rest vid vägen. Jag är född vid Salems kyrka i Södermanland år 1914, en trakt rik på fornlämningar av alla slag. Från åren där minns jag en episod då mina äldre bröder kom hem och berättade att de funnit en fornborg på »Lugneberget». Min fantasi försåg denna borg med tinnar och torn lika dem borgarna i sagoboken hade. Hur grymt besviken blev jag inte när jag, sexårig, fick följa med till berget ifråga och beskåda en raserad gråstensmur.

Upplänning blev jag hösten 1925 då jag kom till Upplands Väsby. Var trakten kring Salems kyrka rik på fornlämningar, var markerna i Upplands Väsby ett rent eldorado för mina intressen. Här står runstenar nära nog i rader längs vägarna. Kartan blir tätprickig av alla markeringar för fornlämningar och gamla ärevärdiga gårdar. Att som fjortonårig göra sitt första runstensfynd — det skulle senare följas av flera — var väl bara en logisk följd av kombinationen mellan intresse och miljö, ett samspel som sedan under alla år varit en utomordentlig stimulans för mitt kulturminnesvårdande arbete. I början av 1940-talet kom jag i kontakt med Riksantikvarieämbetet och blev deras ombud. Min första insats som »kulturknutte» blev en inventering av Hammarby sockens

fornlämningar, ett i sanning utmärkt sätt att lära känna sin hembygd. Här bör jag kanske infoga att det fanns ingen hembygdsförening i Upplands Väsby på den tiden, den bildades först år 1954 med undertecknad som vice ordf. Arbetslös behöver en kulturvårdare i dessa starkt expanderande delar av Uppland aldrig känna sig. Problemet är att hinna med överallt, där det behövs, och lära sig vilka möjligheter och vilka rättigheter, som står till buds när det gäller att tillvarataga kulturminnesvårdens intressen. Där har Riksantikvarieämbetets kurser haft stor betydelse. Som ordf. och biträdande bibliotekarie inom kommunens biblioteksverksamhet har jag även haft riklig tillgång till lämplig litteratur. Att bedriva föreläsungsverksamhet och anordna exkursioner, som berör hembygdsintressen, är enbart ett nöje. Får man därtill som jag medverka vid skolornas hembygdsundervisning, där man direkt får vända sig till det kommande släktet, kan man enbart känna tacksamhet.

Utöver nämnt uppdrag är jag lokalombud för Stockholms läns naturskyddsråd, en verksamhet, som ofta intimt hör samman med kulturminnesvården, i varje fall i trakter, där bosättningen är så tät som i Upplands Väsby. Jag skall belysa detta genom ett exempel, där både kultur- och naturvård i samverkan nådde god lösning.

Stockholmsåsen löper genom hela kommunen i N-S riktning och sätter stark prägel på vår natur. På åschrönet ligga de äldsta fornlämningarna. Nu är gruset i åsarna en mycket begärlig vara och den starka grusutvinningen hotade att helt utplåna åsen i kommunen. Då vände jag mig till Riksantikvarieämbetet och frågade om fornminneslagen var så stark att man med dess hjälp kunde spara en bit av åsen där det låg ett gravfält. Av svaret framgick att detta ej var möjligt om inte fornlämningen kunde anses riksviktig, vilket ej var fallet här. — Men fanns det en djup folkopinion för frågan, kunde denna tillsammans med fornminnes- och naturskyddslagarna ha möjlighet att vinna gehör vid en prövning. Som ledamot av styrelsen i ABF i Upplands Väsby frågade jag denna organisation om den kunde hjälpa mig att skriva till alla slag av föreningar inom kommunen, fackliga, ekonomiska, politiska, ideella etc. och efterhöra intresset för frågan att åt eftervärlden bevara ett stycke av åsen. Svaret blev 100 proc. ja och detta ledde, med mycket starkt stöd av Riksantikvarieämbetet, till att länsstyrelsen tillstyrkte och regeringsrätten fastställde att ett på åsen beläget gravfält med erforderlig omgivning ej fick borttagas eller skadas.

Mina kulturvårdande intressen, som för mig är en hjärteangelägenhet, bedriver jag vid sidan av mitt förvärvsarbete. Efter många år som verktygsarbetare innehar jag nu befattningen som lärare vid den kommunala yrkesskolan i Upplands Väsby. Att mitt kulturarbete rönt en så stor uppskattning som Upplands fornminnesförenings förtjänstmedalj visar, gläder mig mycket. Jag hoppas att även i fortsättningen kunna motsvara utmärkelsen.

Hugo Sabel